

Dr. Szőke Anna*

Kitalált ünnepek, mint az önszerveződés formái

Az a nemzedék, amely a második világháború után született, még hordozott magában valamit abból a régi világból, amelyben a szülei éltek, s ahol a szakrális ünnepek és élmények döntően jelen voltak a családok életében. Az ünnepkörök közül a pünkösd is élő néphagyomány volt az 1950-es években. Senki sem szégyenlett az utcán vallási vagy népi dramatikus játékokat előadni, sőt mi több, ezt büszkeséggel tették az arra éppen felnövő gyermekek vagy ifjak. Ilyen volt például a betlehemezés, a pünkösödölés, háromkirályok ünnepének dramatikus bemutatója, a Szentcsaládjárás. Azután erősödni kezdett az iskola hatása a gyermekek világlépének kialakulására. Ez a világszemlélet az ún. ateista társadalom megerősödését vonta maga után. A tanítók, tanárok, hogy munkahelyüket ne veszítsék el, teljes odaadással oktatták a szocialista eszmét, és részben buzdították is a gyermekeket a vallástalanságra. Két tűz között nőttek fel a gyermekek. Otthon, a családi nevelésben még dominált a vallási hagyomány, az iskolában új eszménykép kialakításáért folyt a harc.

Mindezekre a tényekre később jöttek rá az emberek, akkor, amikor már kinőttek életük ifjúsági szakaszából. Habár a kisebbségi közösségek összetartozásának, identitásának megélésében mindvégig fontos szerepet játszottak a kalendáris ünnepek megtartása.

Az 1980-as évek második felében halványodni kezd az állami ünnepek fénye, elmaradnak a stafétavárások, elmaradnak a pionírvatások, tanév végén már karneválokat, iskolai felvonulásokat sem szerveznek és nincsenek már szlettek (tornabemutatók), amelyek az 1960-as és '70-es években igen komoly közösségi erővel bírtak.

Mindezeket a példákat azért hoztam fel, mert amikor a kitalált ünnepekről kezdünk gondolkodni, akkor megfeledezünk a múlt egyes pillanatairól. Talán azért, mert azok mind felülről irányított események voltak.

Az önszerveződés nehezen indult be, szokatlan volt a személyes kezdeményezés, kicsit a tudatban jelen volt a mit szólnak majd?- gondolkodásmód.

** Dr. Szőke Anna, néprajzkutató, kulturális antropológus, Kishegyes*

1994-ben a kishegyesi helyi Petőfi Sándor Művelődési Egyesület új ötlettel állt elő. Anna-napokat szervezett, ami akkor újdonságnak számított a vajdasági kultúréletben. Céljuk az volt, hogy ismét felkeltsék a lakosok tudatában és érzelmi világukban is a Szent Anna-napi búcsú jelentőségét. Eredeti elnevezése az ünnepsorozatnak: Szent Anna-napok Kishegyesen. Ekkor, a helybéli plébános felhívta a szervezők figyelmét a cím meghatározását illetően. Kérte, töröljék a szent szót, mert profán eseményekről lévén szó, helytelen a megfogalmazás. Igaza volt, az ünnepi szentmisén kívül semmilyen más vallási programot nem iktattak be a szervezők. Az alapelgondolás a következő volt: minden korosztály és minden érdeklődési kör az egy hét alatt találjon magának megfelelő műsorszámot. Kitalált ünnep lett belőle, célja a templombúcsúra való felkészülést volt hivatott betölteni. Az Anna napok azóta is (1994) élnek, immár 22 éve, lassan az egyház berkeiben is talál magának helyet, lásd: komolyzenei koncert a templomban, tudományos vallási előadások az ünnepel kapcsolatokban. Ezeket az előadásokat az Újvidéki Rádió Vallási Szerkesztősége többnyire felvételezi, s idővel műsorra tűzi.

Az Anna-napokat egy újabb kitalált ünnep követte, amely csupán egy napra korlátozódott, de fajsúlyában túlmutatott az előzőtől. Politikai hangvétele lett. Utólag fény derült a háttérben meghúzódó szándékról. A helyi politikum erősíteni szerette volna és szeretné is a településhez való szorosabb kötődést. S nincs is ebben semmi kivetnivaló, csupán a falu lakossága ezt még nem érzi.

Valamikor, a második világháborút követő két évtizedben a templombúcsú Kishegyes település életében a legnagyobb ünnepnek számított. Sokan úgy tartották, hogy ez a falu napja. A rendszerváltás utáni új hatalom (1990 után) mindenáron bizonyítani szerette volna a falu iránti törődését, odafigyelését és kitalálta, hogy márciusban, a tavasz első napján ünnepeljük a falu napját. Falunap – így egyszerűen. Igen ám, de a falu lakossága ezt a műünnepet – ahogyan sokan nevezik - sem érezte sajátjának, hogyan is érezte volna, amikor eddig még sohasem tette. A szocialista-kommunista időben sem tört meg a római katolikus közösség hitéhez, vallásához közel álló templombúcsú megünneplése, csak szerényebben, mint azelőtt. Elmaradtak a nyilvános körmenetek, megkoptak a kegytárgyak nyilvános helyen történő árusítása, de a lelkekben ott élt a hajdan volt templombúcsú varázsa.

Arra is gyorsan fény derült, hogyha a kreált ünnepen nem léptetik fel a művelődési egyesület táncsoportjait, meg az óvodásokat, akkor nem lesz közönség a színházban. S mivel a lakosság minden megnyilvánvá-

nulása ellenállt az új falunapnak, így a tavasz első napján a kishegyesiek a falu újratelepítésének évfordulóját ünneplik. Politikai hangsúlyt kap az ünnep, hiszen kitalált ünnepről van szó, de jó alkalom arra, hogy megjelenjenek az új testvérvárosok képviselői az önkormányzatban, a színházban. Erre valójában máskor nincs is lehetőség, mert a falu templombúcsújának ünnepe spontán adódó lelki ünnep, amelyet minden valamire való polgár szívügyének érez, s amelyre plakátok, szórólapok és bármilyen más felhívás nélkül is sor kerül.

A falunak és városnapok szerkezetébe gyakran beépítenek bizonyos egzotikumokat, pl. szoboravatás. Mátyás király szobrának felavatása a templomkertben. Itt találkozik a profán és szent megnyilvánulása. A magyar himnusz mind gyakoribb eléneklése ünnepeinken, pl. a Durindón és a Gyöngyösbokrétán emocionális, nemzeti identitással kapcsolatos érzelmeket vált ki.

Az évtizedeken át háttérbe szoruló vallási élet – szintén a rendszerváltás követően - lassan átminősülni látszik. A lelkipásztorok jelenlétének köszönhetően átminősültek a szervezett keretekhez és előírásokhoz igazodó vallásgyakorlási formák. Az egyéni szenvedélyes vallásos meggyőződés, hogy „*én hiszek Istenben, csak nem gyakorlom nyilvánosan*” a különböző egyházi mozgalmaknak köszönhetően kezdett megváltozni. A vallásgyakorlásnak egy új típusa jelent meg a környéken, amely a zárt környezetből való kilépést, a megszokott környezet elhagyását jelentette. Az ünnepekhez hasonlóan az ilyen közösségi találkozók ürügyet jelentettek a megszokott sűrű hétköznapi világ megváltoztatásához. Az eddigi nyilvános rendezvények tömegessége bizonyítja, hogy az ünnep belső emberi igény. Így volt ez a múltban is, csak az átmeneti időszakban ünnep nélkül maradtak az emberek.

A tömegeket megmozgató szocialista ünnepek eltörölték a század első felében még élő hagyományokat, 2000 után pedig már megsemmisült a gyökerek nélkül álló kommunista ünneplési forma is. A vallási és a közösségi hagyományok hatásának csökkenésével párhuzamosan az ünnepek kiüresedtek és az elsekélyesedésnek a folyamata lépett elő. S bár nem önkezdeményezésre jöttek létre a találkozók, ma már sajátjuként tekintenek minderre. Erőt merítettek maguknak, s ha nem is ilyen nagy horderejű megmozdulásokat szerveznek, de megvalósítják önmagukat. (Lásd: Betlehemes Találkozó)

A turizmus és a térbeliség mindig együtt jár valamifajta kimozdulással, helyváltoztatással, mobilizációval. Kiemelkedően fontos szerepet játszik a kiválasztott, meglátogatott környezet. Nagyon szoros kap-

csolat áll fenn a külső tér (társadalom) és a belső tér (szakrális) között. Így válik a vallásosság egy új típusa kulturális rendezvényé. Megmozgatja a lokális kultúra kulisszáit. A Háló találkozók falvak és emberek kapcsolatát építette ki. Kegyhelyek nélkül is hasonlítani kezd a valamikor létezett zarándokutak rekonstruálására. Célja nem is a régmúlt visszaállítása. Jelenlegi összefüggésében az összetartozás folyamat figyelhető meg. A hívek kifejezik egységüket, örülnek egymásnak. A szakrálisban az együvé tartozás birtokosai.

A vallásosságnak ez az új típusa, hogy megváltoztatja a térbeliséget, valamifajta kimozdulással, helyváltoztatással, mobilizációval jár. A nyilvánosság felvállalásával közösség-ínségüket és összetartozásukat juttatják kifejezésre. Jelzik saját hovatartozásukat is, s egyfajta nemzeti-vallási szimbólumként működtetik az ilyen találkozókát. Nemcsak a település lakói vesznek részt az ünnepeken, hanem a hazai és vidéki szervezők egész sora.

A változó világ a szórványtelepüléseket is elérte. Egyre gyakrabban figyelhetjük meg, hogy az egykoron konzervatívan hagyományos közösségekben az ünnep kiszélesíti befogadási határait. Az imatalálkozókra, a Háló találkozókra a környező falvak magyar, illetve katolikus lakói eljárnak, de sokan csak azért, hogy szemlélői legyenek az eseménynek.

Vallásgyakorlásuk jellemzőjévé váltak a vidéki szakrális rendezvények látogatása. Az átélt hittapasztalat és az összetartozás élménye fontos helyet kap a családok ünnepeiben.¹

Azután, az ezredforduló tájékán mintha megtáltosodott volna a kárpát-medencei magyarság, egymás után alakultak a civil szervezetek. Erre több magyarországi szervezet is rásegített, különösen a Budakalász Találkozó. A tapasztalatcsere itt áramolhatott északról délre, keletről nyugatra. Míg a rendszerváltozást követő években a nemzeti jelleg jutott kifejezésre a fesztiválokon, különféle bemutatókon, a 2000.-ik évtől már más jelleget kap egy-egy rendezvény. Mintha versenyezni szeretnének egymással a civil szervezetek, ki tud jobbat, tarkábbat, szórakoztatóbbat kitalálni.

Nem volt olyan falu vagy mezőváros, ahol a lokális események ne mozgósították volna a helyi lakosság jelentős részét. Ezek az események nem az egész ország területén vannak jelen és nem s a múltban lejátszódó történelmi emlékeknek szólnak, ezek lokális rendezvények különösebb szertartások nélkül.

A lokális rendezvények megjelenésével párhuzamosan elindult a magyar településeknél a társadalmi rétegződés, hiszen „rargon aluli” volt egyazon helyszínen megjelenni a részben iskolázatlan, vagy képzetlen falubeliekkel. S az sem volt mellékes, ki szervezte az ünnepet. Két évtized távlatából tisztán látszik, hol milyen ünnepi kultúra alakult ki, amelyek sikeresen mozgósították a helyi lakosság jelentős részét. Sőt! Megfigyelhető, hogy a közeli településekről is mind többen vesznek részt egy-egy főzőversenyen.

E lokális rendezvények között kiemelt szerep jutott/jut a különféle gasztronómiai eseményeknek, ahogyan helyben nevezi: a főzőversenyeknek. A gasztronómiai rendezvényeken a résztvevők folyamatosan felmutatják nemzeti (tradicionális) kultúrájukat, annak számos megöröklött elemét. Rendszeresen elhangzik, hogy: én ezt még a nagyanyámtól tanultam, vagy ez az ősi magyar konyha receptje szerint készült. Hogy valóban így van-e, nem bizonyítható, ellenben élményt, örömet, kikapcsolódást jelent az egyén számára.

A sajtóban ezekről az eseményekről úgy írnak, és a média is úgy számol be, mint nemzetmegtartó erő, hogy identitásukat erősítő rendezvény. Külföldről is sokan érkeznek egy ilyen reprezentatív rendezvényre, különösen a határ menti településekről, s mint említettem, a testvérvárosok képviselői is szívesen sütnek-főznek.

A Tisza mentén, de különösen a Bánságban olyan rurális ünnepek alakultak ki, amelyek a parasztság valamely ünnepének mintáira épülnek. Ilyen az aratóünnepség, a szüreti bálók, a farsangolás. Az új kenyér ünnepe teljes politikai rendezvényé nőtte ki magát. Ennek jegyében központi ünnepséget rendeznek Palicson, ahová szervezeten – autóbuszokkal – viszik az érdeklődőket, illetve főleg olyanok vesznek részt a központi ünnepségen, akik a hatalmi párthoz tartoznak. A történelmi emlékezet egyrészt úgy tartja számon, hogy az új kenyér ünnep politikai aktussá emelésére csak a második világháború után került sor, miszerint Magyarországon az új kenyér ünnepét “1945 után mesterségesen kreálták”, illetve hogy “a kommunisták a kenyértisztelet ősi rítusát kisajátították” – olvasható Kovács Ákos Az Új Kenyér ünnepe című írásában. Ezzel szemben Kovács úgy véli, az új kenyér ünnepe előbbre nyúlik vissza. Nem a “kommunista” rendszer szüleménye, hanem az ún. Darányi-féle aratóünnepek voltak az előképei, kizárólagos rendeltetésük pedig abban állt, hogy az 1890-es évek társadalmi és politikai feszültségeit segítsék levezetni. Darányi volt az, aki a földesúr és az aratók közötti “patriarchális jó viszony” helyreállítása érdekében az aratóünnepek

“felújítását” szorgalmazta. Mindez teljes összhangban volt azzal a jelenséggel, hogy az 1870-es évektől az első világháborúig Európa-szerte ilyen nyilvános ceremóniákat, “felülről jött” hagyományokat találtak ki, amelyek lebilincseltek a látványos ceremóniák iránt fogékony embereket.²

Kevesen tudják, hogy az aratóünnepség nem új keletű hagyomány.

A Darányi által réginек nevezett aratóünnepек azonban korántsem voltak olyan régiek, mint azt a miniszter sugallta: a velük kapcsolatos legkorábbi adat a 18. század elejéről való, ráadásul ezen eseményeknek sem tájanként, sem országosan nem alakult ki általános formája – olvasható a szerző Kitalált hagyomány című könyvében.

Sokan úgy tartották, hogy az aratóünnepек szerves részéhez tartozott az Apostolok oszlása ünnepén még élő hagyományként létező kenyér megáldása és ezt megpróbálták meg beilleszteni a felújított aratóünnepек szokásrendszerébe.

A különböző forgatókönyvű aratóünnepségeknek eleinte semmi közük nem volt augusztus 20-ához, később azonban a mindenkori politikai hatalom – mint általában – saját képére alakítsa az aratás befejezésének és az új kenyérnek a megünneplését. Akik még emlékeznek az ünnep hagyományos mivoltára, azok tudják, hogy a magyar kenyér ünnepe Péter-Pál napján volt. A szerbiai rendszerváltozás után itt, a Vajdaságban is előtérbe kerül az új kenyér motívuma és fontos szerepet kap a magyarság életében. Egy biztos, mégpedig az, hogy régen a parasztember, később más néven a földművelők, a gazdák a mezőgazdasági év valamilyen jelentős szakaszát örömmel zárják le, hiszen a mindennapi kenyér betakarítása a megélhetést biztosította számukra egy éven át.

Az Újkenyér, vagy Újzsenge ünnepkört már több ezer éve az Ószövetség is ismeri (2Móz 23,16), és igazából ez volt a pünkösd igazi tartalma. De ha tovább kutatunk, akkor a pogány görög-római vallásban is megtalálhatjuk a termésért való hálaadást, Déméter és Ceres istennők tiszteletére rendezett ünnepségek keretén belül.

Nem szabad megfeledkeznünk a múltból hozott, vagy átörökölt hagyományokról, amelyeket – ha mélyebben kutatnánk – rájövönénk, mindenk van előzménye. A titói rendszer a második világháború után kitalálta, illetve lenyúlta a pünkösd ünnepét és helyére kitalálta (beiktatta) az Ifjúság napját, a stafétavárást, amelyet mindig hatalmas - felülről irányított – ceremónia kísért. Említhetnénk a május elsejét is, amely a római katolikus vallásban a májusfaállítással függ össze.

Augusztus 20. az Új Kenyér, október 31. pedig az Új Bor ünnepe a magyar református egyház liturgiájában.

Az egyház is, hasonlóan a politikusokhoz minden katolikus ünnep kialakításakor figyelembe vették a „pogány” szent helyeket, korábbi szentélyek tiszteletét és a mítoszoknak keresztény értelmezést adtak.

Vajdaság szerte létre jönnek az olyan lokális rendezvények, amelyek nem nevezhetők ünnepnek, de különböznek a az egyszerű, családi hétvégektől. Olyan érzése támad az embernek, mintha mindenki menekülne otthonról, mindenkinek szüksége van szórakozásra, de olyanra, amelyet mások szerveznek, s ahol az egyén gondtalanul szórakozhat. Elsősorban gasztronómiai rendezvények uralják a régiót. Néhány címke a teljeség igénye nélkül: halfőző verseny, kolbászfesztivál, kocsonyafesztivál, palacsintasütő verseny, kecskefesztiál (kecskehúsból, birkából készült ételek versenye), birkanyíró verseny, nagyanyáink süteményei, vadfőző verseny, csülökpörkölt verseny, sörfesztiválok, pulykafinomságok, paprikafeszt, rétes fesztivál, mangalicafeszt, lecsófőző, galuskafőző verseny, pálinkafőző verseny, babfesztiál, krumpli fesztivál, kukoricafesztivál, meggy napok, pörköltfőző verseny.

Igény van az ilyen jellegű rendezvényekre, ezt mutatják a statisztikai adatok. Látogatottak, és tömegesek, talán mert megszákítják a mindennapok rutinját. És hatékonyan elfelejtik, elterelődik a figyelem a mindennapok gondjairól. A rendezvények sokasága azt igazolja, szükség van az ilyen rendezvényekre.

Valahol azt olvastam, hogy a kisegyházak vagy másként szabadegyházak akkor szaporodnak, amikor krízis van a társadalomban, amikor egy társadalom krízisben van. Én most ugyanezt érzem a sok lokális és regionális rendezvény ismeretében.

Mintha elfáradtak volna az emberek a sok külső hatástól, pénztelenség, elszegényedés, politikai harcok. Viselkedésükre – gondolhatnák a versenyek jellegzetességéből kiindulva – nem jellemző a tobzódás, a társadalmi normák megszegése.

Hosszú a felsorolás, de mindegyiknek van egy közös vonása. Kimutatható, melyik rendezvényen mely réteg jelenik meg. Ilyen például a köztisztviselők rétege. Mindenki igyekszik másokban tudatosítani, melyik csoporthoz tartozik. Ezt nyilvánosan is igyekeznek nyomatékosítani. Az egyházi és világi, de vallási értelmiség a szervezett közösségi utakon, kitalált búcsújáró helyeken jelenik meg.

A nyilvános tereken megszervezett lokális ünnepeket a szakrális és a profán elemek összefonódása jellemzi, tárgyi (kegytárgyak), vizuális, akusztikus, gasztronómiai elemek keveredése.³

Újabbban közös házassági évfordulókat is tartanak. Az egyazon évben házasságot kötött házaspárok együtt ünnepelnek. Kibérelnek egy termet, legtöbb esetben humanitárius alapon el is kapják, összeadnak bizonyos összeget, zenészt fogadnak és mulatoznak. Ehhez természetesen elmulasztathatlan egy szervező egyén, aki felvállalja a szervezéssel járó feladatokat.

A régióban jelen vannak a múlt felidézését visszaidéző megemlékezések. Események, amelyeket a helyi kisebb csoportok vagy szervezetek hoznak létre. Például a járeki haláltábor 1945-ös áldozataira, vagy a csúrogi eseményekre való megemlékezés, melyek általában említésre sem kerülnek a hivatalos tankönyvekben, tehát csak mikroszinten, vagy a helyi „történelem” kontextusában fontosak. Kevésbé jellemző a jelesebb helyi személyekre történő megemlékezés.

Hogy sajátos értékek felmutatásáról van-e szó, vagy csupán a „mi is léteünk” elv dominál az ünnepek kitalálásánál, nem tudom. Kutatásaim azt bizonyítják, hogy bizonyos helyeken, lásd Kátai tanya a megkonstruált jelképek felavatását, megszentelését figyelemfelkeltő céllal tették. Kopjafa, székelykapuk sohasem volt e sík vidék jellemzője.

És a legújabb rendezvény, a nemzeti vágta, amely nemzetmeg erősítő céllal indult, s amit nyíltan is kimondanak a szervezők, mára már jelentős turisztikai eseménnyé nőtte ki magát. Segítségével felerősödött a magyarok ló iránti vonzalma, a honfoglalás emléke.

Következtetéseimet terepkutatásaim során figyeltem meg, valamint a média és a sajtóanyag közlései adták az alapot.

Jegyzetek:

1. Szőke Anna: Istenfélésre vagyunk utalva. Tanulmányok Dél-Bánát népeletéből. Forum Könyvkiadó Újvidék, 2010. 145.
2. <http://www.urbanlegends.hu/2009/08/kovacs-akos-uj-kenyer-unnepe-kitalalt-hagyomany/> Letöltve: 2016. június 27-én.
3. Pozsony Ferenc: Tradicionális gasztronómiai elemek a székelyföldi lokális ünnepek szerkezetében. In. Az identitás megnyilvánulási formái a 21. század kezdetén. a Kiss Lajos Néprajzi Társaság könyvtára sorozat. Grafoprodukt, Szabadka. 2015. 60.